

Rasyonelliğin İrrasyonelliği

George Ritzer, *Toplumun McDonaldlaştırılması*, (Çev.Akın Emre Pilgir) Ayrıntı Yayınları. 2019. 379 syf. ISBN: 978-975-539-577-7

Elif Nuran Özgün¹

George Ritzer 1940 doğumlu Amerikalı bir sosyologdur. Şu anda Maryland Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapmaktadır. Ritzer'in temel akademik ilgileri; küreselleşme, tüketim davranışları, modern ve postmodern sosyal teoridir. Çağımızın en önemli sosyologlarından biri sayılan Ritzer'in akademiye en büyük katkısı ise McDonaldlaşma kavramsallaştırmasını ortaya atmış ve geliştirmiş olmasıdır.

Kitabın Önemi

Türkçeye ilk defa 1998 yılında Ayrıntı Yayınları baskısıyla kazandırılan bu kitap, İngilizce ilk baskısını 1993 yılında yapmıştır. Yazıldığı günden bugüne çeşitli akademik çevrelerde ve özellikle tüketim temalı makalelerde atıf yapılarak önemi ve sağlam yerini korumuştur. (Atıf yapılan bazı önemli makaleler için bknz: Ritzer 16. sayfa 3 numaralı not.) Ülkemizde bu kitap üzerine yazılmış bir tez bulunmamaktadır. Ancak McDonaldlaşma kavramını farklı bağlamlarda inceleyen dört tez yazılmıştır. Bunlardan ikisi yüksek lisans, biri doktora ve diğeri ise tıpta uzmanlık tezidir. Tezlerin alanları sosyoloji, işletme ve tıptır. Bu örnekte de gördüğümüz gibi McDonaldlaşma kavramı sadece sosyal bilimlerde değil akademinin her alanında yararlanılan bir kavramdır. Bugün, yazılışının 26. yılında hala geçerli önermelere sahip oluşu, okunması ve tartışılması Toplumun McDonaldlaştırılması'nın zamanın eleğinden geçtiğinin kanıtıdır.

¹ İstanbul Bilgi Üniversitesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü. nuran.ozgun@bilgiedu.net

(Bu yazı Young Academia, Server Genç Hanımlar Derneği ve İdeal Bilge Gençlik Spor ve İzcilik Kulübü Derneği iş birliğinde Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer yönetiminde "Modern Dünya ve Yeni Riskler Yazarlık Atölyesi" kapsamında üretilmiştir.)

McDonalddlaşma Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Kitabın başlığını da oluşturan McDonalddlaşma (McDonaldization) kavramı Ritzer'in günümüz toplumunu incelerken kullandığı en öne çıkan kavramdır. Bu kavramın kökleri Alman sosyolog Max Weber'in "Rasyonalizasyon" ilkesine dayanmaktadır. Weber bu terime çok çeşitli anlamlar yüklemesine rağmen, asıl anlamı, özgül hedeflerin peşinden giderken mevcut araçların ve titiz hesapların yapılmasını anlatmaktadır. (Swingewood, 2014) Ritzer'in *Klasik Sosyoloji Kuramları*² kitabında da ifade ettiği gibi Weber, modern toplumun rasyonel olacağını kastederken esasında toplumun daima daha verimli, daha hızlı ve daha büyük olmak için çabalayacağını anlatmaktadır. Ritzer bu ilkeden yola çıkarak toplumu fast-food zincirleri çerçevesinde okumuştur. Peki nedir McDonald's'ı bu kadar önemli yapan? McDonald's 1955 yılında faaliyete başlamıştır. 2013 yılı itibariyle 128 ülkede 35.000'i aşkın dükkâna sahip olan şirket, günde yaklaşık 70 milyon müşteriye hizmet vermektedir. (Ritzer, 2019) Görüldüğü üzere her gün ortalama bir Avrupa ülkesinin nüfusundan kat kat fazla kişiye hamburger satmayı başaran McDonald's muhakkak kendine özgü bir pazarlama stratejisine sahiptir. Zamanla pek çok şirket McDonald's'ın başarılı stratejisini uygulamaya başlamıştır. Hatta bir noktada şirketlerin uyguladığı ilkeler toplumda sağlık ve eğitim gibi başat sektörlere de yansımıştır. İnternette hızlı ve isteğe göre eş/partner bulma siteleri, hazır ve basit tedavi paketleri ve hatta eğitimdeki çoktan seçmeli soru sistemi, McDonald's ilkelerinin hayatımızın en önemli alanlarını nasıl da etkisi altına aldığını göstermeye yetmektedir. Fordizm ve Taylorizm ilkeleri de McDonalddlaşma sürecinin bir parçası olarak okunabilir.

McDonalddlaşma temelde 4 ilkeye dayanan bir üretim ve pazarlama stratejisidir. Bu ilkeler: Verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetimdir. Bu ilkeler ışığında daha iyi bir üretim süreci planlanmaya çalışılmıştır. McDonald's uzun yıllardır çalışanlarına tüm işlerin kaç saniyede yapılması gerektiğini gösteren kılavuzlar hazırlamaktadır. Bu kılavuzların kültür ve coğrafya farklılıkları gözetilmeksizin her ülkede aynı şekilde uygulanması sonucunda yemek, nerede olunursa olunsun öngörülebilir bir hale gelmiştir.

Rasyonelliğin İrrasyonelliği

McDonalddlaşmanın görünürde verimlilik, hız ve öngörülebilirlik gibi pozitif yanlarının olduğu doğrudur. Nitekim bu iyi yönleri olmasaydı şu an McDonalddlaşan birçok kurum da

² Sosyoloji kuramları kitabı

bu yolu seçmezdi. Ancak odaklanılması gereken nokta McDonald's ve türevlerinin bizden ne götürdüğüdür. Kitap boyunca yazar aralarda girerek McDonalddlaşmanın bizim üzerimizdeki olumsuz etkilerini de anlatmaktadır. Bu olumsuz yönler genel olarak "Rasyonelliğin İrrasyonelliği" şemsiyesinde incelenmektedir. McDonalddlaşma her şeyden önce bir insanlıktan çıkarma (de-humanization) sürecini beraberinde getirir. İnsanı insan yapan küçük pürüzler verimliliğe zarar verdiği düşüncesiyle törpülenmeye çalışınca ortaya robotlaşmış, insanlıktan çıkmış bir insan sürüsü çıkar. Bu süreç kişiyi, insan olduğunu, yaratıcılığını, üretkenliğini fark edeceği her noktada durdurur ve nitelik gerektirmeyen basit işlere yöneltir. Örneğin McDonald's öncesi dünyada bir ayakkabıcı, önemli becerilere sahip değerli bir ustaydı. Ancak içinde bulunduğumuz dünyada yaşanan niteliksizleştirme ve insanlıktan çıkarma ile ayakkabı üreticisi olmak sadece bir parça deri kesmek veya makinenin düğmesine basmak gibi herkesin yapabileceği bir işe indirgenmiştir. Rasyonel gibi görünen seri üretim ilkeleri insanı kısıtlayarak gerçek potansiyelini dışa vurmasını engellemektedir. Bunun yanında hıza yapılan vurgu, ürünün kalitesini düşürüp hatalara yol açmaktadır. McDonald's'ın yöntemi saf bir rasyonelleşme gibi görünse de insanlık dışı olması hasebiyle irrasyonelleşmeye yol açmaktadır.

McDonalddlaşmadan Nasıl Sakınabiliriz?

Kitabın 8.bölümde yazar McDonalddlaşmadan sakınmanın kendince ipuçlarını bize veriyor. Günümüzde, McDonald's'ın krallığı olan Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, bu sürece direnen küçük işletmeler vardır. Seri üretim ekmek yapmak yerine ustaların ekmek yaptığı fırınlar, el yapımı ayakkabı ve kıyafet atölyeleri bunlara örnektir. Elimizden geldiği kadar böyle butik işletmeleri tercih etmek, yavaşlık pahasına kalite ve insaniyeti istemek McDonalddlaşmaya karşı vereceğimiz bireysel mücadelenin temelini oluşturabilir.

Kitap Üzerine Kişisel Bir Değerlendirme

George Ritzer'in bu önemli kitabını okumanın sosyal bilimler öğrencileri başta olmak üzere toplumumuzun tüm fertlerine faydalı olacağı görüşümdedir. Bunun iki nedeni var: Kitabın konusu ve dili. Kitabın konusu akademik bir konu olsa da aslında kitap, her gün içinde yaşadığımız bir gerçekliği anlatmaktadır. Bu nedenle herkesin bu kitaptan az ya da çok alacağı bir ders vardır. Bunun yanında kitabın dili ve üslubu biraz kitap okuma alışkanlığı olan herkesin anlayabileceği düzeydedir. Kullanılan dil sade ve açıklayıcıdır; örnekler anlamayı kolaylaştırmakta ve esasında soyut olan temayı somutlaştırmaktadır. Kitap

konuyu her yönüyle ele aldığı için kapsayıcı ve yeterlidir. Kitapla ilgili gözlemlediğim tek olumsuzluk ise kitapta sık sık tekrara düşülmüş olmasıdır. Yazar bahsettiği temaları defalarca açıkladığı için kitabı okumak bir noktadan sonra sıkıcı bir hal alabilmektedir.

Sözü Geçen Çalışmalar

Ritzer, G. (2019). *Toplumun McDonalddlaştırılması*. (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Swingewood, A. (2014). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (O. Akınbay, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.